

De pastorale beroepskracht in cluster- en teamvorming

De evenwichtskunstenaar

Clustervorming is een woord dat niet bij iedereen een goede ontvangst heeft. Het klinkt te zakelijk, hoort zich niet Bijbels aan en roept daarmee eerder afstand op dan dat het motiveert tot nieuw inhoudelijk denken. Clusteren lijkt misschien te veel op klonteren en dat belooft (in ieder geval in de edele kookkunst) niet veel goeds.

Inleiding

Het wordt wellicht wat beter als wij letten op de positieve bedoeling van clustervorming: samenwerking. Samenwerking is de handen ineen slaan om gezamenlijk een doel te bereiken, samenwerking is leren van elkaar, samenwerking is een vorm van solidariteit waarbij mijn zwakte wordt gedragen door de kracht van de ander.

De beleidsnota over de organisatie van de parochies in het bisdom Rotterdam stelt die positieve inhoud centraal. Samenwerking Geboden 2 wil tussen 2008 en 2011 grotere verbanden in het leven roepen om zo beter toegerust te zijn voor waar het allemaal om begonnen is: de verkondiging van Gods Blijde Boodschap aan iedereen die het horen wil, goed nieuws voor alle mensen.

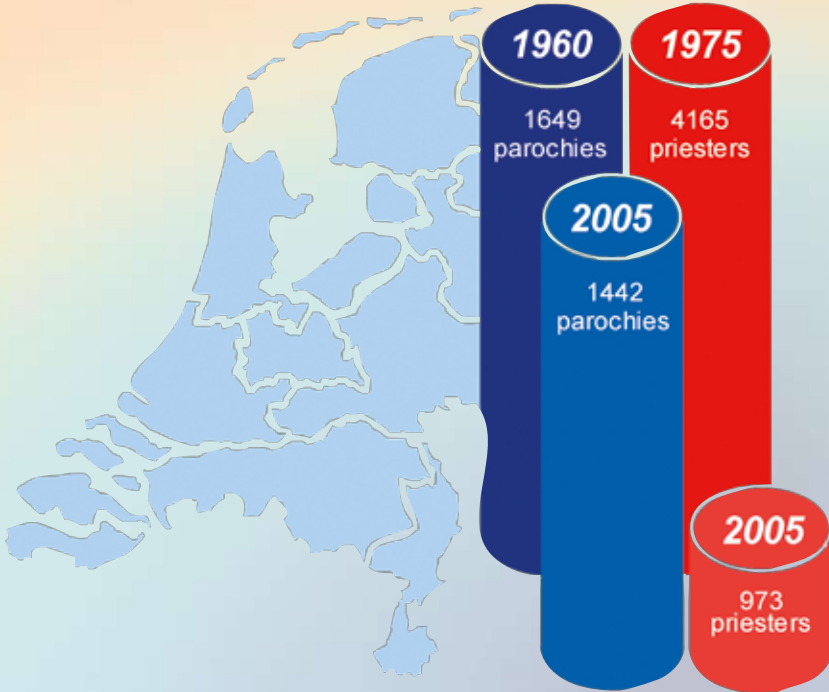
Daar zijn wij allemaal bij nodig, met onze verschillende kwaliteiten, onze uiteenlopende ervaringen en temperamenten, ons geloof, onze hoop en onze liefde. De pastorale beroepskrachten hebben daarbij een bijzondere taak en verantwoordelijkheid. Ook zij zijn geroepen samen te werken, hun krachten te bundelen en zo als team teken en instrument te zijn van de gemeenschap die de kerk is en wordt.

Het gaat in deze bijdrage om de pastorale beroepskrachten. Hoe kunnen zij geïnspireerd en inspirerend hun bijdrage leveren aan de structuren voor de toekomst, wetend dat het in de kerk altijd om mensen gaat? Het is nodig daarvoor onder ogen te zien in welke spanningsvelden zij staan, door welke krachten hun eigenheid en professionaliteit in het zoeken naar samenwerkingsverbanden worden gevormd. Het is een aanzet en geen volledige beschrijving.

Nadat ik eerst enkele observaties over getal en inhoud met betrekking tot de hedendaagse geloofsbeleving naar voren heb gebracht, zal ik vervolgens ruime aandacht geven aan zes scharniermomenten, die voor de plaatsbepaling van de pastorale beroepskrachten in nieuwe vormen van samenwerking mijns inziens van ingrijpende betekenis zijn.

Van over de bergen

Aan het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw beleefde Nederland de nadagen van wat is genoemd het ultramontaans (letterlijk: over de bergen = Rome) katholicisme. Een vorm van katholicisme die tussen 1850 en 1960 grote furor

heeft gemaakt en die de meesten van ons als normaal zullen beschouwen, die in historisch perspectief evenwel uitzonderlijk was. In feite betrof het hier een reorganisatie van de Rooms-Katholieke Kerk na de stormen van de revolutie(s) van de achttiende en negentiende eeuw en in samenspel met het zich van daaruit ontwikkelende nationalisme. Een beweging die ideologisch werd ondersteund met behulp van het concept van de christelijke middeleeuwen (vandaar: neostijlen in de bouwkunst en de verheffing van het Neo-Thomisme tot bevoorrechte theologie van de RKK door paus Leo XIII in 1879). In één generatie tijd bevorderde men een homogene katholieke cultuur met massale kerstening als doel en als effect. Bewust zocht men de tegenstelling met

de moderne cultuur. Enerzijds door het volksdevotionele karakter sterk te beklemtonen; priesters werden opgeleid op seminaries waar vroomheid, moraal en hiërarchische loyaliteit de boventoon voerden. Anderzijds door een toenemende verkerkelijking: leer, moraal en liturgie werden uniform en centraal geregeld. De religieuze expressie diende niet zozeer het eigen geloven, maar bracht een hoger doel naar voren: wat de kerk als Rooms en als Katholiek bepaalt.

In onze tijd

Dat is allemaal veranderd, en hoe! In 1960 telde Nederland nominaal 4.66 miljoen katholieken. Een aantal dat tot 1979 groeide, tot ongeveer 1990 stabiel bleef (5.56 miljoen) en sinds die tijd ieder

jaar verder daalt (2005: 4.41 miljoen). In relatie tot de toename van de Nederlandse bevolking geeft het beeld een voortdurende daling te zien: van 40.4% in 1960 zakte het percentage rooms-katholieken op de Nederlandse bevolking naar 37% in 1990 en naar 27% in 2005. De prognose is dat in 2020 nog 10% van de Nederlanders zich rooms-katholiek noemt.

Het aantal parochies binnen de RKK, bleef in de afgelopen 40 jaar iets meer constant. In 1960 waren er 1649 parochies (met gemiddeld 2829 parochianen), in 2005 waren dat er 1442 (met gemiddeld 3058 parochianen), een afname van 12½%. Zetten wij daar bijvoorbeeld de cijfers van het aantal priester naast, dan is meteen duidelijk hoe uiteenlopend die ontwikkelingen zijn verlopen. Het aantal seculiere en reguliere priesters in actieve dienst bij de Nederlandse bisdommen is tussen 1975 en 2005 afgenomen van 4156 naar 973, een vermindering van ruim 75%.

Ook het sacramenteel leven werd kwantitatief schraller. Het aantal doopsels daalde tussen 1960 en 2005 met bijna 70%. Het aantal kinderen dat deelnam aan de eerste communie liep in diezelfde periode terug met 61%. Wat het vormsel betreft: een daling van 65%. Scherp doet de neergang zich ook voelen rond de kerkelijke huwelijksvoltrekking. Tussen 1960 en 2005 daalde het aantal huwelijksinzegeningen met 82%. Voor de zondagse kerkgang is het beeld overigens niet minder dramatisch. Bezocht in 1965 nog 64.4% van de rooms-katholieken een kerkdienst in het weekeinde, in 2005 noteerden wij 8.1% (voor het bisdom Rotterdam is dat 7.7%). Het is onmiskenbaar: men is steeds

minder vaak van huis uit katholiek. De kerk wordt niet meer op haar woord geloofd en haar maatschappelijk prestige is tanende. De verzuiling is voorbij en de katholieken zijn kampioen ontkerkelijk.

Trends

De nieuwste cijfers dateren van zomer 2007 en zijn gepresenteerd in het langjarig onderzoek God in Nederland 1996-2006.⁴ Meer dan het herhalen van cijfermateriaal is het op dit punt wellicht beter te wijzen op drie ontwikkelingen, trends die volgens de onderzoekers in de geloofsbeleving van de Nederlanders zichtbaar worden.⁵

1. Nederlanders zijn niet langer overwegend geïnteresseerd in het hele pakket van kerk en geloof, maar sluiten aan op onderdelen, nemen wat van hun gading is en laten de rest voor wat het is.
2. “Allerlei aspecten en denkbeelden worden omarmd, los van hun oorspronkelijke context en betekenis.” Een proces van herinterpretatie, waarin christelijke begrippen een nieuwe niet-christelijke inhoud krijgen. Wel naar de nachtmis met Kerstmis, maar niet om de geboorte van Gods Zoon te vieren.
3. Geloven krijgt gestalte veelal naar eigen inzicht en behoefte, bepaald door de eigen ervaring en beleving. Niet langer: omdat het altijd zo is geweest, maar: omdat ik het zo vind en voel.

Spanningsvelden

De wijze waarop het pastorale werk kan worden gedaan is mede afhankelijk van

brede culturele en maatschappelijke bewegingen met betrekking tot kerk en religie. Dat geldt ook voor gelovigen die een pastoraal ambt uitoefenen: hij of zij mag steunen op het geloof van de kerk en is zelf kind van zijn of haar tijd. In het ambt worden werelden verbonden.

Dat geldt wel heel in het bijzonder voor de schaal aanpassing die op dit moment gaande is, niet alleen in het bisdom Rotterdam, maar breed over de Nederlandse kerkprovincie verspreid. Men zoekt naar een nieuwe organisatorische maat die kracht en leven biedt voor de toekomst.

Dat gaat niet vanzelf. Veel pastorale beroepskrachten hebben hun opleiding immers ontvangen op basis van een motivatie voor de kleine en overzichtelijke schaal. Een terrein en overzicht van werken die gecompliceerd genoeg zijn, maar nog altijd herkenbaar in hun grondstructuur, waarin nabijheid wordt gemeten in termen van territoriale afstand.

Tegen deze achtergrond lijken mij in de pastorale arbeid van menige beroepskracht in ieder geval een zestal spanningsvelden aan de orde te zijn. Ik wil die nader aan u voorstellen en benoem ze bewust als spanningsveld. Een probleem moet je immers oplossen, een spanningsveld uithouden. En om dat laatste gaat het vooral nog: volharding en juist als pastorale beroepskracht voor jezelf en voor anderen het evenwicht zoeken, vinden en bewaren. Als ware hij/zij een evenwichtskunstenaar.

1. Identiteit en solidariteit

Het merkwaardige fenomeen doet zich voor dat op het moment dat kerk en geloof landelijk verdund raakten, de paro-

chie zich steeds meer verdichtte. Er heeft een geweldige inhoudelijke uitbouw van de parochie plaatsgevonden en voor veel actieve gelovigen is deze gemeenschap een ijkpunt van confessionele identiteit geworden, de eigen norm voor het belang van kerk en geloof. De parochie en de eigen pastor moeten veel waarmaken. In het verlengde daarvan speelt nog een tweede element: in de context van schaalvergroting koestert menige parochie en parochiaan de eigen identiteit; de vorming van een samenwerkingsverband wordt dan als het ware een overlevingsstrategie. Wat heb ik bij de ander te halen in plaats van te brengen?

Dat brengt pastorale beroepskrachten in een tweeslachtige houding. Enerzijds is er bij hen de duidelijke behoefte aan een solide thuisbasis waarin de stormen van de secularisatie enigszins kunnen worden opgevangen en de verkilling in de maatschappij ook voor hen hanteerbaar wordt. Dat verklaart wellicht ook deels de geringe mobiliteit onder pastorale beroepskrachten. Bovendien biedt een eigen parochie nog steeds de beste garantie toe te komen aan de persoonlijke motivatie voor het pastorale ambt: het directe contact met de mensen die aan je pastorale zorg zijn toevertrouwd en waarvan je lief en leed deelt. Anderzijds leeft er het besef juist als pastorale beroepskracht dienstbaar te zijn aan het grotere geheel. Identiteit heeft voor hem/haar als ambtsdrager immers een bovenparochiële dimensie en vraagt om solidariteit met méér dan de eigen kudde. Het ambt is ook het tegenover van de gemeenschap, en de priester, diaken en pastoraal werk(st)er vindt zijn vrienden liever buiten de parochie.

2. Lokaal en bovenlokaal

Er is nog een ander spanningsveld waar ik de aandacht op wil vestigen en dat nauw samenhangt met het eerste. Als gesproken wordt over de plaatselijke, lokale kerk denkt menigeen aan de parochie als kleinste organisatorische eenheid, die de gemiddelde gelovige het meest nabij is. In ieder geval sinds het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) is het evenwicht in de verhouding tussen parochie en bisdom verschoven van de parochie naar het bisdom. Theologisch werd dit verankerd door over het diocees te spreken als een particuliere kerk, een deel (portio) van het Volk Gods, waarin de kerk van Christus aanwezig is en werkt. Geconstateerd moet worden dat wat, ook door nogal wat pastorale beroepskrachten, aangevoeld wordt als plaatselijke kerk het theologisch niet is en wat theologisch als lokale kerk wordt benoemd (het bisdom) niet als zodanig wordt aangevoeld en in de beleving van niet weinigen allereerst te maken heeft met afstand en afstandelijkheid. De pastorale beroepskracht zal ook deze spanning moeten uithouden. Aangesproken is de verbondenheid met de kerk wereldwijd en van alle eeuwen, waarvan het ambt een uitdrukking is. Geen enkele gemeenschap staat op zichzelf of is te beschouwen als een autonome entiteit. Eigen identiteit hier en nu groeit in en door synchrone (wereldwijd) en diachrone (van alle eeuwen) solidariteit, overstijgt de grenzen van tijd en ruimte. Soms voelt dat als een dubbele loyaliteit.

3. Inhoud en organisatie

De bijzondere positie van de pastorale beroepskracht heeft alles te maken met

het ambt dat hij bekleedt. De priester is herder en leidsman van de gemeenschap, die zijn gezag ontleent aan de dienst die hij verleent. En die dienst raakt de gemeenschap tot in de ziel; de ziel is wat het lichaam kracht en sterkte geeft. Van oudsher is de pastoor daarom bestuurder van de parochie, een verantwoordelijkheid die in toenemende mate complex en intensief is geworden. De pastorale beroepskracht wordt geacht op het gebied van visie en doelen als geen ander over alles het overzicht te hebben. Die kwalitatieve opdracht wordt vaak kwantitatief ingevuld: hij doet alles en is er altijd. De grote lijn is dan gauw het kleine detail. Zo wordt de pastor tot manager, en dat is ondertussen vloeken in de kerk.

Het is zinnig op dit punt een onderscheid te maken tussen managen en leidinggeven. Onder managen versta ik het creëren en beheren van de randvoorwaarden die nodig zijn opdat doelstellingen gehaald kunnen worden. Onder leidinggeven versta ik het positief beïnvloeden van het gedrag van individuen en van groepen. Het moge duidelijk zijn dat beide kwaliteiten tot het instrumentarium van de pastorale beroepskracht behoren. Wel in een verschillend gewicht! De pastorale beroepskracht doet liever niet te veel managen, maar wel graag des te meer leidinggeven. Wat is de missionaire opdracht immers anders dan individuen en mensen in hun gedrag positief beïnvloeden richting Christus! Soms verhuult de klacht over het moeten managen een gebrek aan leidinggevend kunnen. De juiste verhouding komt naar voren als er een derde element aan wordt toegevoegd: inspireren. Kern is toch: het bezielen en het bezielend leider-

schap. En hier ontstaat een nieuwe vraag: ben ik zelf (nog) voldoende geraakt om anderen te kunnen raken?

4. Schaalvergroting en schaalverfijning

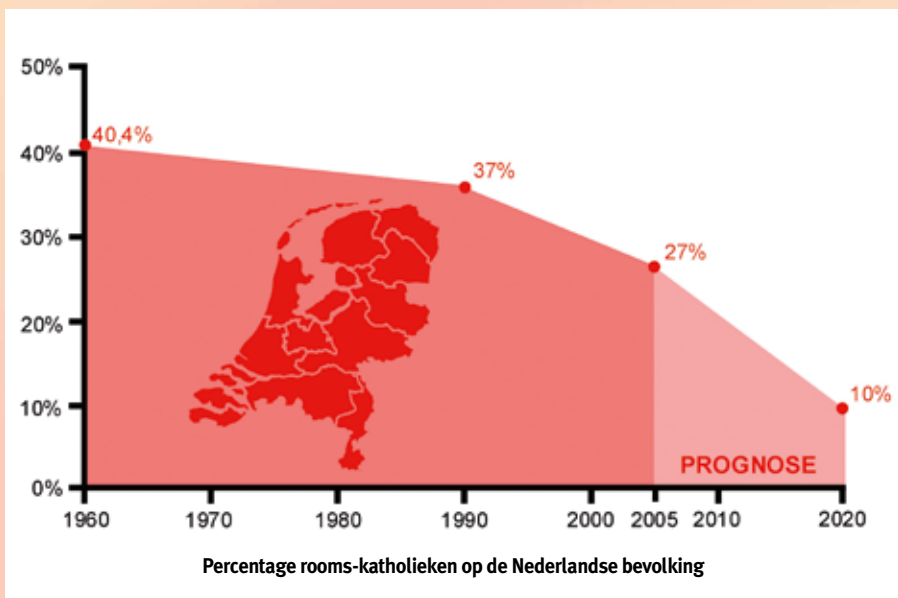
Het is belangrijk ons niet blind te staren op schaalvergroting, zonder de kansen te zien voor schaalverkleining en schaalverfijning. Een megaparochie of groot samenwerkingsverband heeft alleen zin als daarbinnen (en daardoor) ruimte is voor netwerkjes van geïnspireerde en geëngageerde christenen: enkelen verzamelen zich om samen uit de Schrift te lezen, anderen vinden zich in hun dienstbaarheid aan vluchtelingen, weer anderen bereiden zich groepsgewijs voor op een christelijk huwelijk, sommigen gebruiken het als een gemeenschappelijke basis voor hun inzet ten behoeve van bijvoorbeeld een voedselbank. Groepen die soms wel, maar vaker niet een onderlinge lijn hebben. En precies op dit snijvlak van schaalvergroting en schaalverfijning ligt één van de uitdagingen van het pastorale ambt voor de toekomst. De pastorale beroepskracht heeft oog voor en werkt vanuit het grotere geheel, ziet kansen en verborgen talenten in de gemeenschap(en) en weet wat verborgen is aan de oppervlakte te brengen. Zo verbindt hij wat onverbonden was, hij brengt in contact en bemiddelt, hij smeedt gemeenschappen tot gemeenschap. Zijn/haar kracht is daarbij niet een uitstekend toegeruste regelneef te zijn, maar ligt in zijn of haar kwaliteit als hermeneut van het geloof: te laten zien hoe krachtig Gods Geest werken kan in ieders leven. Hij is als inspirator en voortrekker marskramer van Gods evangelie naar woord en daad. Hem/haar wordt gevraagd de rationaliteit

van schaalvergroting te onderkennen en te ondersteunen en tegelijkertijd het oog gericht te houden op de opbouw en uitbouw van levende geloofskernen, hoe klein ook.

5. Confessionaliteit en religiositeit

Een volgend spanningsveld dat ik wil benoemen hangt samen met de emancipatie van de religiositeit ten opzichte van de confessionaliteit. Waar ze vroeger voor een belangrijk deel samenvielen, zijn ze thans (ook voor menig priester, diaken en pastoraal werk(st)er zelf) veel meer te onderscheiden. Hoewel de neergang van geïnstitutionaliseerde vormen van confessionaliteit onmiskenbaar is, blijft de zoektocht naar zin en betekenis van het leven aanwezig. De Nederlander beschouwt zichzelf als religieus, wat zelfs uitdrukkelijk geldt voor een grote minderheid van de buitenkerkelijken. Geloven zonder naar de kerk te gaan is volkomen geaccepteerd en de normale gang van zaken. Uit alles blijkt dat een onderscheid tussen kerk, christelijk geloof en religie nuttig en nodig is wil men verstaan en kunnen duiden wat er in Nederland verschuift. Afscheid van de kerk is zeker geen vaarwel aan de religie.

Wat doet de pastorale beroepskracht? De optie om zich in de confessionaliteit, de vertrouwde kerkelijkheid, op te sluiten behoort net zo weinig aantrekkelijk te zijn als de vlucht naar de open ruimte van de (ongebonden) religiositeit. Het gaat om hermeneutiek: hoe breng ik verstaanbaar Gods evangelie ter sprake, hoe leef ik invoelbaar de krachtlijnen van de Blijde Boodschap voor? Dat vraagt om betrokkenheid bij de kern en gevoeligheid voor

de juiste gelegenheid. Nogmaals: mensen zijn nog steeds op zoek naar zin en betekenis van hun leven, maar een afnemende groep mensen is kerkelijk gesocialiseerd. Blijkbaar kan dat voor sommigen samengaan: interesse tonen in de waarden, zonder zich meteen te binden aan de normen. De pastorale beroepskracht mag het één en het ander, de waarden en de normen in hun samenhang voorleven.

6. Nabijheid en afstand

Het laatste spanningsveld waar ik aandacht voor wil vragen is de nabijheid. In eerste instantie nader te bepalen als de gevoelde nood aan nabijheid, zowel bij parochianen als bij pastorale beroepskrachten. Parochianen willen geen pastor op afstand, maar een herkenbaar en benaderbaar gezicht van de kerk. Het onderzoek God in Nederland 1996-2006 heeft laten zien dat mensen geneigd zijn

“om geloofwaardigheid alleen nog aan individuele vertegenwoordigers van een institutie toe te kennen en dan niet vanwege zijn of haar ambt, maar als mens.” “Geloofwaardigheid is afhankelijk van waarden die aan het individu, niet aan de institutie zijn gebonden, van persoonlijke integriteit en of men sympathiek wordt gevonden, van sociale nabijheid en persoonlijke ontmoeting.”⁶ De pastorale beroepskracht zelf worstelt in de groter wordende verbanden met zijn motivatie. De territoriale afstand wordt ervaren als een pastorale afstandelijkheid. Dat hij voor het ambt gekozen heeft ligt doorgaans geworteld in het verlangen concreet van gelovige betekenis te zijn in het leven van mensen. Dat veronderstelt in hun ogen territoriale nabijheid. Een en ander leidt tot een niet gering dilemma: de pastorale beroepskracht raakt ingeklemd tussen aan de ene kant proces-

sen van schaalvergroting die worden uitgevoerd om aan effectiviteit en efficiëntie te kunnen winnen, en aan de andere kant de inhoud van de pastoraal die met het oog op effectiviteit en efficiëntie juist gedefinieerd moet worden in termen van nabijheid. Veel priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers staan voor hun gevoel hier op een kruispunt.

Vermogen van de Geest

Wil samenwerking goed van de grond komen, dan is het niet zonder belang om de context in kaart te brengen, waarbinnen dat samenwerken gestalte moet krijgen. Voor zover het de pastorale beroepskrachten betreft heb ik daar in het voorgaande een begin mee gemaakt. Het maakt duidelijk waar wij ons toe moeten verhouden. Wanneer wij dan aan de slag gaan, mogen wij niet vergeten: kerk is eerst en vooral een theologisch gegeven, een uitgangspunt van geloof, waarin wordt uitgesproken dat de Heer zelf zijn kudde bijeenroept en bijeenhoudt. Mensen komen niet zomaar tot kerkvorming, maar worden daartoe aangezet, worden ertoe verleid. Dat is het vermogen van de heilige Geest als het werk van de verrezen Christus. Daarnaast is Kerk ook een sociologische en organisatorische grootheid, een verzameling van veelal gelijkgezinden die zich om uiteenlopende redenen hebben gevonden. Een geordende gemeenschap met alle kenmerken van een maatschappelijke groepering. Beide aspecten horen bij elkaar. Juist door de universele werking van de Geest is de Kerk een gemeenschap waar ruimte is voor mensen van verschillend pluimage. En waar mensen verzameld worden gelden ook de

wetmatigheden van het vallen en opstaan, van kans en uitdaging, van hindernis en achterdocht. Niets menselijks is een gelovige vreemd.

Wij mensen maken dus geen kerk, maar volgen de Geest die ons de tekenen van de tijd laat zien. Om die gelaagdheid gaat het: in het gewone het buitengewone herkennen. De beleidsnota *Samenwerking Geboden 2* stelt daarom terecht structurele reorganisatie in het teken van pastoraal-theologische heroriëntatie in het vertrouwen dat de Geest voor ons een baken is en blijft.

ROBERT JAN PEETERS

⁴T. Bernts, G. Dekker, J. de Hart, *God in Nederland 1996-2006*, Kampen 2007.

⁵Zie Bernts, *God in Nederland*, 178-183.

⁶Zie Bernts, *God in Nederland*, 182.